

Pregledni znanstveni članek/Article (1.02)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 81 (2021) 2, 453—463

Besedilo prejeto/Received:08/2020; sprejeto/Accepted:03/2021

UDK/UDC: 27-234 -9"03/04"Hieronymus

DOI: 10.34291/BV2021/02/Krasovec

© 2021 Krašovec, CC BY 4.0

Jože Krašovec

Izvori Hieronimovih pogledov na prevajanje in razlaganje Svetega pisma

Origins of Jerome's Views on Translation and Interpretation of the Bible

Povzeteke: Namen tega prispevka je prikazati, kako Hieronim v svojih prevodih, v predgovorih k prevodu posameznih knjig Svetega pisma, v komentarjih in v pisnih izražja svojo zavezanost grško-rimski retoriki na eni strani in različnim posebnostim svetopisemskega jezika, sloga in sporočila na drugi. Hieronim je bil velik strokovnjak v klasični literaturi, v literarni teoriji in v dialektiki. Ko je začel prevajati Sveto pismo, je spoznal, da resnica Svetega pisma presega vse poganške arhetipe, trope in ideale. Ko se je v duhovni zrelosti povzpел nad grško-rimske vzornike, je začel poudarjati posebnost svetopisemskih besedil, ki se kaže predvsem v večpomenskosti temeljnih dogodkov, likov in simbolov. Zavzemal se je za jasnost izražanja in za natančnost v prevajanju svetopisemskih besedil tako glede vsebine kakor glede literarne oblike. Poseben cilj tega prispevka je vprašanje, kateri dejavniki so vplivali na razvoj Hieronimovih hermenevtičnih načel v prevajanju in razlaganju Svetega pisma. Temeljno vprašanje je, kako pomemben dejavnik je večpomenskost svetopisemskih besedil, ki je v srednjem veku dala povod za razvoj judovskih in krščanskih hermenevtičnih načel glede razmerja med dobesednim in duhovnim pomenom svetopisemskih besedil. Vzporedni cilj prispevka je ugotavljanje, kateri dejavniki so vodili do tega, da je Hieronimov prevod Svetega pisma (*Vulgata*) v srednjem veku v katoliški Cerkvi dobil status avtoriziranega latinskega prevoda Svetega pisma.

Ključne besede: Hieronim, dobesedni in prosti prevod, hebrejski izvirnik, Septuaginta, revizija prejšnjih prevodov, *Vetus Latina*, *Vulgata*, *Nova Vulgata*

Abstract: The purpose of this article is to show how Jerome in his translations, in the prefaces to the translation of individual books of the Bible, in commentaries, and letters, expresses his commitment to Greco-Roman rhetoric on the one hand and various peculiarities of biblical language, style, and message on the other. Jerome was a great expert in classical literature, literary theory, and dialectics. When he began translating the Bible, he realised that the truth of the Bible transcends all pagan archetypes, tropes, and ideals. As Jerome rose

above Greco-Roman models in his spiritual maturity, he began to emphasise the uniqueness of biblical texts, manifested above all in the diversity of meaning of actual events, characters, and symbols. He advocated clarity of expression and accuracy in translating biblical texts in terms of content and literary form. The specific aim of this paper is the question of what factors influenced the development of Jerome's hermeneutic principles in the translation and interpretation of the Bible. The fundamental question is what an important factor is the ambiguity of biblical texts, which in the Middle Ages gave rise to the development of Jewish and Christian hermeneutic principles regarding the relationship between the literal and the spiritual meaning of biblical texts. The parallel aim of the article is to determine what factors led to the fact that Jerome's translation of the Bible (Vulgate) in the Middle Ages was given the status of an official Latin translation of the Bible in the Catholic Church.

Keywords: Jerome, literal and free translation, Hebrew original, the Septuagint, revision of previous translations, *Vetus Latina*, the Vulgate, *Nova Vulgata*

1. Uvod

Zgodovino študij o prevajanju sta zaznamovala komentator 1. stoletja, Ciceron, nato pa prevajalec in komentator iz 4. stoletja, Hieronim. Ta članek ponuja kritično presojo Hieronimovih pogledov na prevod in razlago Svetega pisma. Raziskuje Hieronimove zapletene odnose do rimske prevajalske tradicije na eni strani in do nastajajoče krščanske tradicije na drugi strani. Pokaže, kako Hieronim v svojih prevodih in predgovorih k posameznim delom, komentarjem in pismom izraža svojo zavezanost različnim posebnostim svetopisemskega jezika, sloga in sporočila. Da bi pravilno ocenili razvoj Hieronimovih pogledov na prevod in razlago Svetega pisma, se zdi pomembno, razmisliti o okoliščinah njegovega življenja in dejavnosti.

Kontekst Hieronimovega življenja in njegovo delovanje v obdobju pozne antike in zgodovina sprejema njegovega prevoda Svetega pisma (*Vulgata*) v Cerkvi pojasnjujeta pomen Hieronimovega edinstvenega prispevka k razvoju krščanske civilizacije v Evropi in pozneje po vsem svetu. Velik Hieronimov prispevek je razprava o svetopisemskih besedilih med predstavniki judovske, krščanske in klasične literarne tradicije. Njegov materni jezik je bil latinščina, uradni jezik rimskega cesarstva, vendar je v tistem času helenistična grščina ohranila enakomeren položaj kot pomemben jezik literature, filozofije in religije. Grščina je bila v začetku kulturni jezik krščanskega sveta; izobraženi Rimljani so bili dvojezični. Prevlada latinščine v zahodnem delu rimskega cesarstva je povzročila naraščajoče povpraševanje po latinskih prevodih Svetega pisma za notranje potrebe krščanskih skupnosti in za liturgične in izobraževalne namene. Prvi latinski prevodi svetopisemskih besedil segajo v sredino 2. stoletja po Kr. Do Hieronima (347–420) je bilo tako že narejenih veliko latinskih različic, predvsem *ad hoc* prevodov iz grškega Svetega pisma

(Septuaginte). Avguštin (354–430) govori v svojem delu *O krščanskem nauku* (*De Doctrina Christiana*) o »neizmerni raznolikosti latinskih prevajalcev« (2.11). Pozneje so stare prevode Svetega pisma v latinščino poimenovali z zbirno oznako *Vetus Latina* (stari latinski prevodi). Opozoriti je treba, da nobeden od številnih latinskih prevodov Svetega pisma v zgodnji krščanski dobi ni dobil uradne veljave.

Ko se je število izvodov, revizij in recenzij starih latinskih prevodov Svetega pisma povečalo v mnogih besedilnih oblikah, so v vodstvu Cerkve vse bolj čutili potrebo po ustanovitvi enega samega veljavnega latinskega besedila Svetega pisma. Papež Damaz I. je zaupal nalogo, da pripravi revidirano latinsko različico Svetega pisma, Evzebiju Sofroniju Hieronimu. Sledovi Hieronimove izobrazbe v klasični latinski literaturi se kažejo v njegovem posebnem odnosu do Vergila in Cicerona. V stiku s Svetim pismom pa se je Hieronim vse bolj zavedal, da je Sveto pismo Božja beseda. Ta zavest je v njem utrjevala čut odgovornosti do načina prevajanja Svetega pisma v latinščino. Svoja spoznanja je posređoval v predgovorih k svojim zgodnjim delom, v predgovorih k prevodom posameznih knjig Svetega pisma, v nekaterih pismih in v svetopisemskih komentarjih. Hieronim je mnogokrat poročal o posebnih težavah, s katerimi se je srečal kot prevajalec ali komentator, o obsegu in mejah svojega lastnega znanja, o vprašanju legitimnosti svojega projekta prevajanja Svetega pisma, o svoji obrambi pred kritikami in obtožbami, ki so jih izražali njegovi nasprotniki, in o razlogih za prevajanje Stare zaveze neposredno iz hebrejščine (Schaff in Wace 1995, 483–502).

Hieronimovo delo vključuje prevode grških očetov, polemične traktate, življenje asketov, prevod Svetega pisma Stare zaveze iz hebrejščine v latinščino, komentarje k svetopisemskim knjigam in 126 pisem. Tako je Hieronim poskrbel za edinstven obseg virov, ki omogočajo spoznavanje Hieronimovih načel o prevajanju na splošno in posebej o prevajanju Svetega pisma in o njegovem pristopu v pisanju komentarjev k svetopisemskim knjigam. Zato je Hieronimove hermenevtične poglede mogoče precej natančno določiti.

2. Poznoantični kontekst Hieronimovega življenja

Za pravilno oceno razvoja Hieronimovih pogledov na prevajanje in razlago Svetega pisma se zdi pomembno razmisliti o okoliščinah njegovega življenja in o njegovi dejavnosti v več pogledih: rojstvo v težavnih časih po smrti cesarja Konstantina (337); otroštvo v Stridonu, vasici blizu Emone na meji Dalmacije in Panonije; bivanje v Rimu na šoli, kjer je študiral retoriko (363–366); življenje v Galiji, ko se je naselil v mestu Avgusta Treverorum (Trier, 366–370); asketsko življenje v Ogleju (370–373); potovanje skozi Trakijo, Pont, Bitinijo, Galatijo, Kapadokijo in skozi Kilikijo do Antiohije (374) v slabem zdravstvenem stanju; spokorno življenje puščavnika v puščavi Halkidi (374–379); vrnitev v Antiohijo (379), kjer ga je za duhovnika posvetil antiohijski škof Pavlin; prebivanje v Carigradu (380–381), kjer je v latinščino prevedel Evzebijovo delo *Chronicon* (260–339); življenje v Rimu, kjer je služil kot tajnik pri papežu Damasus I. (382–385); potovanje v

Antiohijo (385); obisk Jeruzalema, Betlehema in svetih krajev Galileje in Egipta (pozimi 385); naselitev v Betlehemu (386), kjer je živel do smrti 30. septembra 420 v bližini Betlehema.

Za našo študijo sta še posebej pomembni dve obdobji: obdobje njegovega prevajanja Svetega pisma (382–405) in obdobje pisanja komentarjev (405–420). Hieronim je odlično obvladal latinščino in grščino. Imel je tudi nekaj znanja o hebrejščini, ko je začel svoje prevajalsko delo (iz časa študija v Siriji). Ko se je naselil v Sveti deželi v Betlehemu, se je načrtno lotil izpopolnjevanja v hebrejskem jeziku. Redno je bil v stikih z judovskimi učitelji. Leta 382 je začel prevajati Sveto pismo tako, da je najprej izboljšal obstoječo različico prevoda Nove zaveze v latinščino (*Vetus Latina*). Predgovor v štiri evangelije je velikega pomena (Schaff in Wace 1995, 487–488). Po končani redakciji Nove zaveze se je lotil primerjave različnih besedil gršega prevoda Stare zaveze (*Septuaginta*) in drugih grških različic Stare zaveze. V tem obdobju je začel oblikovati prepričanja, ki so na koncu privedla do njegovega prevoda neposredno iz hebrejščine.

Svoje najpomembnejše delo, latinski prevod Svetega pisma (*Vulgata*), je Hieronim opravil v letih 391–404. Staro zavezo je začel prevajati leta 391 in jo je dokončal leta 404. Med zadnjim obdobjem svojega življenja v Betlehemu (405–420) je Hieronim pisal komentarje o prerokih in predgovore k tem komentarjem. V predgovorih in komentarjih je obilno razlagal svoje prevajalske izbire na podlagi hebrejskega izvornika in se torej ni opiral na nezanesljive prevode (Schaff in Wace 1995, xvi–xxxiii). Matthew A. Kraus v svoji najnovejši knjigi *Jewish, Christian, and Classical Exegetical Traditions in Jerome's Translation of the Book of Exodus: Translation Technique and the Vulgate* (2017) trdi, da je Hieronim združil »klasična slovnična načela z analizo Septuaginte, starega latinskega prevoda in druge verzije (*recentiores*: Akvila, Simah in Teodotion) v dialogu z rabinskimi tradicijami« (Kraus 2017, 2).

Hieronim je bil tudi avtor knjig, ki pojasnjujejo izvorno besedilo Stare zaveze: *Knjiga hebrejskih imen* ali *Slovar lastnih imen v Stari zavezi* (Betlehem 388); *Knjiga vprašanj o Genezi* (Betlehem 388); prevod Evzebijeve knjige o krajih in imenih hebrejskih krajev (*Onomasticon*, Betlehem 388). To pojasnjuje, zakaj v svojih komentarjih navaja številne judovske tradicije v zvezi z lokacijo krajev, omenjenih v Svetem pismu. Pomemben segment Hieronimove velike literarne zapuščine je njegova obsežna zbirka pisem (*epistulae*), v benediktinski izdaji jih je ohranjenih 126. V slogovnem pogledu so pisma njegova najboljša dela. Pisma imajo med drugim posebno vrednost takrat, ko avtor izraža tudi svoja čustva tistim, ki jim je zaupal. Tako je razkril svojo nadarjenost za prevajanje in razlaganje svetopisemskih besedil, pa tudi sposobnost za asketski način življenja. To korespondenčno gradivo je pomemben vir informacij o splošnem družbenem in cerkvenem življenju v njegovem času.

3. Hieronimovi pogledi na prevajanje in predgovori v njegove prevode

V predgovoru v Evzebijevo *Kroniko*, ki jo je prevedel v letih 381–382, opozarja Hieronim na težave, ki izhajajo iz različnih prevodov Stare zaveze. Na začetku predgovora poroča, da je »naš Tulij dobesedno prevedel cele Platonove knjige« in opisuje naravo težav, s katerimi se srečuje v svojem lastnem prevodu. Največja težava je iskanje ustreznih besed za izražanje pomena (Schaff in Wace 1995, 483). Hieronim že v tem predgovoru izkaže svoje prepričanje o nujnosti vrnitve k hebrejskemu izvirniku. Ko se je naselil v Betlehemu (385), mu je uspelo najti številne judovske učitelje, s katerimi je pridno razpravljal o lastnostih hebrejskega Svetega pisma. Hieronim je menil, da prevajalci Septuaginte niso ohranili posebnosti hebrejskega besedila. Težavo je ponazoril z latinskim prevodom grške poezije, sestavljenim v heksametrih in pentametrih: »Ko jih beremo v grščini, imajo *neki* pomen; ko jih imamo v latinščini, so skrajno nekoherentni.« (Hieronim 1995, 484) V predgovoru k prevodu Origenovih dveh homilij o Visoki pesmi, napisanih leta 383, trdi Hieronim, da se je bolj učil »zvestobe kakor elegance« (Schaff in Wace 1995, 484).

Med letoma 383 in 385 je Hieronim na prošnjo papeža Damaza I. v Rimu pripravil uradno latinsko izdajo Nove zaveze. Pregledal je obstoječe latinske različice na podlagi grškega izvirnika. V edinem ohranjenem predgovoru, in to v predgovoru k prevodu evangelijev iz leta 383, je Hieronim papežu Damazu poročal, da se težava pokaže že v presoji, kateri obstoječi latinski prevod naj vzame za podlago svoje redakcije, ker je latinskih prevodov izredno veliko. Zato prihaja do sklepa, da se je treba opreti na izvirnik (Schaff in Wace 1995, 487–488).

Do leta 388, dve leti po tem, ko se je Hieronim naselil v Betlehemu, je končal tri dela: *Knjigo o hebrejskih imenih*, *Knjigo o krajih in imenih v hebrejščini* in *Knjigo o hebrejskih vprašanjih*. V predgovorih omenja svoje pripravljalne študije za prevod Stare zaveze. Njegov prevod Stare zaveze ni bil izveden z odobritvijo Cerkve, kakor se je to zgodilo z evangeliji, ampak na prigovarjanje zasebnih prijateljev in po njegovem lastnem občutku o nujnosti tega dela. Staro zavezo je prevajal v Betlehemu od leta 391 do leta 404. Hieronim je napisal predgovore k večini prevodov starozaveznih knjig. Prvi po vrsti objave je bil predgovor k Samuelovima knjigama in h Knjigama kraljev. Predgovor je naslovil: »Pavli in njeni hčeri Evstohiji«, objavljen pa je bil okoli leta 391. Hieronim je ta predgovor predstavil kot razlago načel, sprejetih v vseh njegovih prevodih iz hebrejščine. Celoten predgovor je posvečen naravi hebrejskega jezika in zgradbi judovskega kanona hebrejskega Svetega pisma. Poudarja izvirnost njegovega pristopa k prevajanju neposredno iz hebrejskega izvirnika (Schaff in Wace 1995, 490).

V predgovoru k Jobovi knjigi, ki je bil napisan leta 392 in dan v obtok okoli leta 393, Hieronim zagovarja svoj prevajalski pristop pred »zlorabo« svojih nasprotnikov, ki ga obtožujejo zaradi kritičnega odnosa do grških prevodov (491). V nadaljevanju Hieronim prikazuje žalostno stanje latinskega prevoda številnih delov Svetega pisma in zagovarja natančnost svojega pristopa (491). V predgovoru k Jobovi knjigi Hieronim dalje prikazuje svoje prizadevanje za učenje hebrejščine, saj je plačal ve-

liko vsoto za storitve judovskega učitelja, »domačina iz Lide, ki je bil med Hebrejci, ki so bili uvrščeni na prvo mesto«. Hieronim se je zavezal, da bo prevajal samo tisto, kar je prej razumel. Resno je upošteval naravo besedil v prozi in v pesniški obliki, ki jo je primerjal z grško in latinsko poezijo. Glede svoje kvalifikacije v latinščini pravi, da je »svoje življenje, skoraj iz zibelke, preživel v družbi slovničarjev, retorikov in filozofov« (491). V predgovoru k Jobovi knjigi Hieronim razlaga tudi cilj svoje zaveze, da v prevodu Svetega pisma povrne izgubljeno, popravi tisto, kar je pokvarjeno, in razkrije v čistem in vernem jeziku skrivnosti Cerkev. Izpostavi svoj trud, da v latinščino prevede tako grški prevod Septuaginte kakor hebrejski izvirnik, ki je temelj za njegovo prevajalsko delo. Dalje zagotavlja, da njegovo delo ni sad zlobe, ampak skrbnega učenja (492).¹

4. Hieronimovi pogledi na prevod v njegovih pismih

Hieronimova stališča o ustrezni metodi prevajanja kažejo nasprotujoče si teorii in včasih protislovnosti. Leta 396 je Hieronim napisal dolgo pismo Pamahiju o najboljši metodi prevajanja (*Pismo* 57; Schaff in Wace 1995, 112–119). To pismo je njegov odgovor na ostro kritiko neke osebe, ki je proti njemu vložila obtožbo, češ da je s prevajanjem pisma nekega moškega ponarejal izvirnik in ga ni prevajal »besedo za besedo« (57.2). Hieronim brani svoj prevod pisma z obrazložitvijo metode svojega prevajalskega dela (57.5). Pravi, da »pri prevajanju iz grščine (razen v primeru svetih spisov, kjer je celo vrstni red besed skrivnost) prevaja pomen za pomen in ne besedo za besedo« (Schaff in Wace, 1995, 113–114).²

V *Pismu* 57.6 Hieronim izjavlja, da si je že od mladosti prizadeval, kako bi v prevodu ohranil smisel, čeprav v prevajanju ne ohranja vedno besed izvirnika. Glede citiranja odlomkov iz Stare zaveze, ki so navedeni v Novi zavezi, Hieronim ugotavlja, da so apostoli in evangelisti starozaveznih spisov gledali na pomen, ne pa na ohranitev oblik ali konstrukcij (57.9). V nadaljevanju pravi, da v Svetem pismu ni treba upoštevati »besed«, temveč »pomen« (57.10).³ Opozarja na »velike dodatke in opustitve, ki jih je naredila Septuaginta«; tako bi upravičil svoje stališče, da je prednost treba dati izvirniku. Kljub temu priznava, da je Septuaginta upravičeno ohranila svoje mesto v cerkvah, »bodisi zato, ker je prvi od vseh prevodov,

¹ Čeprav je Hieronim dajal prednost hebrejskemu izvirniku, so bili pomembni razlogi, da bi upoštevali tudi grško Sveto pismo Stare zaveze (*Septuaginta*). Kot poudarja Emanuel Tov, »v judovstvu LXX ni bila nikoli tako cenjena kot v krščanstvu, ker so Judje imeli navdihnjeno hebrejsko Sveto pismo, medtem ko je bila za večino kristjanov LXX edini sveti vir Stare zaveze in je nekaterim od njih bila njihov glavni vir« (1988, 163). Obstajal pa je tudi notranji razlog za veliko spoštovanje do Septuaginte: »LXX je bila eno izmed velikih prevodnih podvigov antike. To je bil prvi večji prevod iz orientalskega jezika v grški jezik in tudi prvi pisni prevod Svetega pisma. Iz tega izhaja, da so se prvi prevajalci morali spoprijeti s številnimi težavami, ki se jih še nihče ni lotil, med njimi s prehodom s semitskega na indoevropski jezik in s prenosom konceptov iz ene kulture v drugo.« (169)

² »Ego enim non solum fateor, sed libera voce profiteor me in interpretatione Graecorum absque scripturis sanctis, ubi et verborum ordo mysterium est non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu.« Odlomki iz izvirnika so navedeni po Hilbergovi izdaji.

³ »Non verba in Scripturis consideranda sed sensus.«

narejenih pred Kristusovim prihodom, bodisi zato, ker so jo uporabljali apostoli«. Vendar je zelo kritičen do Akvilovega pristopa pri prevajanju hebrejskega izvirnika v grščino: »Po drugi strani imamo prav, da zavračamo Akvila, prozelitnega in kontroverznega prevajalca, ki si prizadeva prevajati ne le besede, temveč tudi njihove etimologije.« (57.11) V *Pismu* 106.3 je Hieronim opredelil kot nalogo dobrega prevajalca to, da idiomatske izraze drugega jezika ustrezno izrazi v svojem jeziku.⁴

Hieronimova konfliktna načela pa se v praksi ne izvajajo. Včasih govori o potrebi prevajanja glede na smisel in hkrati ponuja dobesedno prestavljanje, včasih pa nasprotno. Pri prevajanju poezije so za Hieronima najbolj očitni izzivi struktura paralelizem (*parallelismus membrorum*), prepoznavanje stereotipnih pesniških oblik in iskanje latinskih ekvivalentov pri prevajanju danega hebrejskega korena ali besede in idioma. V procesu jezikovne in slogovne identifikacije ekvivalentov so igrali pomembno vlogo eksegetični dejavniki. Poudariti je treba, da posebnost jezika Vulgate izhaja predvsem iz prevajalčeve tesne navezanosti na izvorni jezik. Zavedanje, da so svetopisemska besedila božja beseda, je razvilo občutek zvestobe, to pa odseva prepričanje, da je treba besede Svetega pisma prevajati dosledno, da bi čimbolj ostali zvesti izvornemu jeziku.

5. Hieronimov premik med svetovnimi kulturami

Hieronimova Vulgata ponuja bogat vir za preiskovanje tehnike prevajanja in za razlago eksegetskih vprašanj. James Barr v svoji knjigi *The Typology of Literalism in Ancient Biblical Translations* (1979) prepozna šest vrst dobesednosti: delitev na elemente in segmente; besedni red; količinski dodatki ali odštevanja v ciljnem besedilu; doslednost in neskladnost pri prevajanju besedišča; natančnost pri prevajanju semantičnih ekvivalentov; imitacija hebrejščine (Barr 1979, 281). Hieronim obravnava sestavne elemente svojega izvirnega besedila, na primer infinitivne konstrukte, infinitivne absolute, pridevnike, genitive, glagole in samostalnike. Matthew A. Kraus navaja:

»Ne samo, da je Hieronim imel slovnično izobrazbo (filologijo), imel je ekvivalent leksike (Origenova *Heksapla*), svoje delo o hebrejskih imenih in krajih, judovske svetovalce (rabine) in svoje izkušnje kot prevajalec, številne komentarje (svoje in komentarje svojih predhodnikov) in več prejšnjih prevodov (Septuaginta, stari latinski prevodi, Akvila, Simmah in Teodotion). Te vidne podrobnosti o prevajalcu so podlaga za hipotezo, da je kot svojo tehniko prevajanja Druge Mojzesove knjige iz hebrejščine v latinščino uporabil *recentiores* – rabinsko filologijo.« (2017, 13)

Hieronimov pristop ni bil atomističen. Posamezni besedilni vidiki delujejo v njegovem prevodu soodvisno kot poenoteni sistem v širšem zgodovinskem in li-

⁴ »Et hanc esse regulam bono interpretis, ut ιδιώματα linguae alterius suae linguae exprimat proprietate.« Prim. *Pismo* 106.3: »boni interpretis ...«

terarnem kontekstu s poudarkom na eksegetičnih tradicijah. Hieronimova prevajalska tehnika »vključuje tesno primerjavo s hebrejskim besedilom, da se izolirajo različice od hebrejščine, ki bistveno vplivajo na pomen besedila« (13). Celovito preučevanje konceptualnega sveta in kulturnega duha hebrejskega Svetega pisma in judovskih tradicij je bilo za Hieronima bolj pomembno kakor postavljanje strogo togih načel za njegovo prevajalsko delo. To pojasnjuje očitna nepovezanost med tem, kar govori o prevodu, in tistim, kar dela, ko dejansko prevaja Sveto pismo. Navaja, da je prevajalec kakor ‚osvajalec‘, ki je »ujel v svoj jezik pomen svojih izvirkov« (*Pismo* 57.6). Uporaba bojne metafore ‚osvajalec‘ kaže na napetost med izvornim in ciljnim jezikom. Matthew A. Kraus meni, da je Hieronim morda gojil širši obseg besede *sensus*:

»Na eni ravni, predvsem filološki, se *sensus* nanaša na povezovanje leksikografije, morfologije in sloga, v nasprotju z *verbum*, ki namenja izključno pozornost leksikografiji in morfologiji. Vsaka pomenska enota v izvornem besedilu mora imeti natančen ekvivalent v ciljnem prevodu. Na drugi ravni, predvsem duhovni, se *sensus* nanaša na razumevanje v religioznem kontekstu. Zagotovo je pri prevajanju prevladujoč filološki *sensus*, medtem ko duhovni *sensus* igra osrednjo vlogo v njegovih komentarjih.« (2017, 46)

Tako v prevodu kakor v komentarjih se dvojni koncept besede *sensus* prekriva. Dejstvo, da je Hieronim napisal komentarje po tem, ko je dokončal prevod Stare zaveze, kaže na kronološki razvoj od začetne, bolj preproste tehnike prevajanja do poznejšega širšega razumevanja pojma *sensus*, ki vključuje slogovne elemente poetičnih in proznih svetopisemskih besedil. Dobesedni prevod (prestavljanje *verbum de verbo*), ki mu ne uspe reproducirati slogovnih sredstev izvirkov, v resnici ne bi bil zvest prevod. Hieronim je dobro vedel, da Sveto pismo vključuje metaforične izraze in govorne figure.⁵ Njegovo širše razumevanje besede *sensus* pri prevajanju svetopisemskih besedil ga je privedlo do neskladja med teorijo in prakso: kljub trditvam v pismu Pamahiju (57.5), da svetopisemski prevod »zahteva dobesedno« (*verbum ad verbum*) metodo, je njegov prevod večine svetopisemskih knjig prosti prevod. Matthew A. Kraus trdi, da so »pri prevajanju pomena besedila vključeni

⁵ Največji dosežek Hieronimovega spreobrnjenja iz ciceronijanca v kristjana je njegova uporaba jezikovnih in literarnih izraznih sredstev za večino pretanjenih duhovnih resnic: »Dojemanje resničnosti in resnice v svetu človekove duhovnosti sta specifično področje svetopisemskih literarnih predstavitev. Literatura prikazuje življenje v vseh razsežnostih in razkriva, kako poteka, bi lahko potekalo ali bi moralo potekati moralno življenje. Svetopisemska literatura sporoča zgodovinsko resnico izkušnje razmerja med Stvarnikom in izvoljenim ljudstvom.« (Avsenik Nabergoj 2016, 76) Kakor je v svojih delih izjavil Hieronimov sodobnik Avguštin, so metafore in simboli primerno sredstvo za izražanje duhovnih razsežnosti resničnosti in resnice. Med najvidnejše metafore, ki jih Avguštin uporablja, so metafore hrane za opis duhovne lakote in intelektualne nasičenosti (Avsenik Nabergoj 2017). Druga smer razumevanja vloge metafor in simbolov je odnos med naukom in živo izkušnjo: »Najboljši prevod resnice Boga niso besede, ampak dejanja in življenje.« (Petkovšek 2017, 635) Hieronim se je dobro zavedal, da nobena beseda, metafora ali simbol ne izpolni svoje vloge v izolaciji, temveč v širšem kontekstu svetopisemske literature: »Duhovni pomen celote svetopisemskega besedila kaže tudi na njegov univerzalni pomen in nadčasovno aktualnost. Tako prepoznamo večstransko vlogo metafor, simbolov, slogovnih in retoričnih figur v strukturi večjih literarnih enot. Presojanje posameznih figur samih na sebi ne bi imelo velikega pomena v raziskovanju sporočilnosti Svetega pisma.« (Avsenik Nabergoj 2019, 855)

naslednji elementi: razlaga hebrejskih idiomov, določitev izrazov, vzdrževanje pri-povedne in tehnične logike, ustvarjanje živih podob, ustvarjanje jasnejše latinščine, ugotavljanje konotacij in dodajanje poudarkov« (102).

V povezavi s svojo slovnično/retorično izobrazbo Hieronim kaže nagnjenje do idiomatičnega (*sensus ad sensum*) prevoda v nasprotju z dobesednim (*verbum ad verbum*) prestavljanjem. Njegove odločitve o prevajanju Stare zaveze *iuxta Hebraeos* so zmanjšale vrednost prejšnjih grških, latinskih in drugih prevodov. Besedilni dokazi kažejo, da Hieronim prejšnjim prevodom ni sledil kot besedilom, ki bi jih bilo treba kopirati, ampak kot uporabnim virom, ki temeljijo na slogovnih pomislekih pod vplivom semantičnih, lingvističnih, funkcionalnih, literarnih in družbenih parametrov pozne antike. Hieronim pristopi k hebrejski verziji neposredno, skozi grške ali skozi judovske in krščanske eksegetične tradicije znotraj širših kontekstov poznega klasičnega kulturnega sistema. Celovito natančno branje in preučevanje Vulgate v širših poljih pozne antike razkriva, da Hieronimov prevod Svetega pisma ni le reprodukcija pomena izvirnika v ciljnem jeziku, ampak zagotovo tudi dejanje razlage, oblika eksegeze same v sebi. Matthew A. Kraus trdi:

»Obnavljanje eksegetičnih tradicij, kodiranih v Vulgati, na splošno osvetljuje poznoantično kulturo zaradi njihove judovske, krščanske in klasične pripadnosti. Ta grobi opis razkriva Hieronimovo globino kot bralca in razlagalca Svetega pisma. Še več, ker je proces prevajanja tako zapleten in kulturno vpet, nas na koncu natančna besedilna analiza ponese prek lingvističnih in literarnih vprašanj do družbenega in kulturnega okolja ter nas povabi, da Drugo Mojzesovo knjigo v Vulgati beremo v razmerju do sodobnega razvoja preučevanja pozne antike, patristike, rabinske literature in zgodovine svetopisemske razlage.« (214)

Kot značilni poznoantični lik, ki se giblje med judovskim, krščanskim in klasičnim kulturnim svetom, omogoča Hieronim širši in bolj integrativni pristop h kulturnim sistemom, ki jih posreduje jezik. V današnjem času Hieronimov lik signalizira ponovno razmišljanje o odnosu med judovstvom in krščanstvom in močno vzbuja ponovno zanimanje za medkulturno izmenjavo. Hieronim je skozi celotno življenje dozoreval v iskanju najboljše metode prevajanja.⁶ Cerkev je morala doživeti dolgo zgodovino sobivanja z Judi, da je končno v moderni dobi sprejela načelo dialoga. Ta novi odnos Cerkve do judovskih svetopisemskih virov vključuje pripravo Nove Vulgate (*Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum*) iz znanstvenih in ekumenskih razlogov, ki je potekala med letoma 1965 in 1979. Do leta 1968 je bil predsednik Komisije za revizijo Vulgate kardinal Augustin Bea. Nova Vulgata je nadomestila nekdanje verzije Vulgate kot uradni liturgični prevod. Drugi predsednik Komisije

⁶ Christoph Marksches v svojem članku „Hieronimus und die ‚Hebraica Veritas‘“ (1994) orisuje tri faze Hieronimove poti do popolnega sprejemanja ‚Hebraica Veritas‘: prva faza (375–387) je bila čas ‚Graeca Veritas‘; druga faza (386–393) čas posvečanja večje pozornosti hebrejščini kakor grškim prevodom; tretja faza (393/94–420) obdobje preciziranja in radikalizacije njegove naklonjenosti do ‚Hebraica Veritas‘ (177–178). Za Hieronimovo razpravo z Avguštinom, kakšno novo resnico je mogoče pridobiti z novim prevodom na podlagi hebrejskega besedila (Worth 1992, 33–93).

za revizijo Vulgate, od leta 1968 do leta 1971, Pietro Rossano, opredeljuje naravo Nove Vulgate takole:

»Nova Vulgata je prevod, ki je do besedil izvirnika kritično zvest. Od vseh drugih izdaj se razlikuje po vrsti jezika, ki ga uporablja, jezika stare krščanske latinske tradicije, ki vsebuje neizbrisne sledi semitizma, ki nosijo znake vpliva prevoda Septuaginte, jezika, ki za razliko od hebrejščine teži k spiritualizaciji nazivov, ki se nanašajo na Boga (prim. začetek Ps 18) in povezujejo judovsko zavezo z novo krščansko zavezo.« (1990, 193)

6. Sklep

Hieronim zagovarja najboljši način prevajanja svetopisemskih besedil in je prepričan, da se prevajalec nikoli ne sme po nepotrebem oddaljiti od izvirnika, vendar je treba izvirnik vzeti v celostnem smislu. Glede Hieronimovega poznavanja hebrejščine ima Benjamin Kedar očitno prav, ko trdi: »V nasprotju s tistimi, ki trdijo, da je Hieronimovo znanje hebrejščine precenjeno, je treba poudariti, da je v resnici ta jezik dobro obvladal. V povezavi z njegovim monumentalnim prevodom, latinsko Vulgato, Hieronimove neštete pripombe o hebrejski filologiji pričajo o tem znanju.« (Kedar 1988, 315) Hieronimova prednost je bilo torej njegovo dobro znanje treh jezikov – latinščine, grščine in hebrejščine –, ki so igrali pomembno vlogo pri njegovem razmišljanju. V *Pismu* 17.2 Hieronim omenja svoje »tekoče znanje sirščine in grščine«. Njegova latinska verzija Svetega pisma dokazuje, da je znal zlahka najti enakovredne besede za hebrejske besede, besedne zveze in slogovne oblike in videti pretanjene semantične razlike med hebrejskimi sinonimi.

Ocena obsega in vrednosti Hieronimovega prevoda Svetega pisma v latinščino temelji tako na njenih notranjih prednostih kakor na zgodovinskem položaju in vplivu Vulgate. Hieronim je živel in deloval ob zatonu stare grško-rimske civilizacije in signalizira novo, krščansko dobo. Hieronimov vpliv je rasel za njegovega življenja in se krepil po njegovi smrti. Njegov prevod Svetega pisma (Vulgata) je močno vplival na zahodno krščanstvo v celotnem srednjem veku do reformacije. Seviljski nadškof Izidor iz Sevilje (560–636) je v svojem delu *Etymologiae* (6.4.5) opisal Hieronimovo edinstveno delo, Vulgato: »Tudi duhovnik Hieronim, spreten v treh jezikih, je spise Svetega pisma iz hebrejščine prevedel v latinski govor in jih je naredil dostopne. Njegov prevod (Vulgata) ima zaslužno prednost pred drugimi, saj je natančnejši v prevodu in bistroumnejši v jasnosti njegove misli [in kolikor je delo kristjana, je prevod prostejši].« (Barney et al. 2006, 139) Na četrtem zasedanju (8. aprila 1546) je tridentinski cerkveni zbor razglasil, da je treba Vulgato v liturgičnih in didaktičnih dejavnostih Cerkve sprejeti kot avtentično (Rossano 1990, 193–194).

Hieronimova Vulgata je postala medij, s katerim je kulturna, verska in družbena kontinuiteta preseгла temeljne politične in gospodarske spremembe v obdobjih vse do moderne dobe. V moderni dobi pa je Hieronim deležen posebne pozornosti teoretikov prevajanja med teorijo in prakso. V drugi polovici 20. stoletja se

je prevajalski študij razvil v akademsko disciplino. Prevajalske študije so zdaj področje, ki združuje filologijo in kulturne študije. Pozornost je namenjena celovitosti in etični vrednosti instrumentalnih prevajalskih modelov, ki so zgodovinsko in kulturno določeni (Krašovec 2013).

Reference

- Avsenik Nabergoj, Irena.** 2016. Resničnost in rešnica v svetopisemskih in nesvetopisemskih pripovedih in poeziji. *Bogoslovni vestnik* 76, št. 1:75–88.
- . 2017. Biblične in antropološke podlage Avguštinovih metafor hrane. *Bogoslovni vestnik* 77, št. 2:404–421.
- . 2019. Temeljne literarne oblike v Svetem pismu. *Bogoslovni vestnik* 79, št. 4:855–875.
- Barney, Stephen A., W. J. Lewis, J. A. Beach in Oliver Berghof, ur.** 2006. *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barr, James.** 1979. *The Typology of Literalism in Ancient Biblical Translations*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Hilberg, Isidorus, ur.** 1996. *Hieronymus Epistulae*. Zv. 1–4. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 54–56/2. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Kedar, Benjamin.** 1988. The Latin Translations. V: Martin Jan Mulder in Harry Sysling, ur. *Mikra: Text, Translation, Reading and Interpretation of the Hebrew Bible in Ancient Judaism and Early Christianity*, 299–338. Assen; Philadelphia: Van Gorcum; Fortress Press.
- Krašovec, Jože.** 2013. *Prevajanje med teorijo in prakso*. Ljubljana: Založba SAZU; ZRC SAZU.
- Kraus, Matthew A.** 2017. *Jewish, Christian, and Classical Exegetical Traditions in Jerome's Translation of the Book of Exodus: Translation Technique and the Vulgate*. Supplements to *Vigiliae Christianae: Texts and Studies of Early Christian Life and Language* 141. Leiden; Boston: Brill.
- Markschies, Christoph.** 1994. Hieronymus und die ‚Hebraica Veritas‘: Ein Beitrag zur Archäologie des protestantischen Schriftverständnisses. V: Martin Hengel in Anna Maria Schwemer, ur. *Die Septuaginta zwischen Judentum und Christentum*, 131–181. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 72. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Petkovšek, Robert.** 2017. Vloga razuma v samorazumevanju svetopisemskega monoteizma po Janu Assmannu. *Bogoslovni vestnik* 77, št. 3/4:615–636.
- Rossano, Pietro.** 1990. From the Vulgate to the New Vulgate. V: *Translation of Scripture: Proceedings of a Conference at the Annenberg Research Institute, 193–202*. A Jewish Quarterly Review Supplement. Philadelphia, PA: Annenberg Research Institute.
- Schaff, Philip, in Henry Wace, ur.** 1995. *Nicene and Post-Nicene Fathers*. Zv. 6, *Jerome: Letters and Select Works*. Prevedel William Henry Fremantle. Peabody, MA: Hendrickson.
- Tov, Emanuel.** 1988. The Septuagint. V: Martin Jan Mulder in Harry Sysling, ur. *Mikra: Text, Translation, Reading and Interpretation of the Hebrew Bible in Ancient Judaism and Early Christianity*, 161–188. Assen; Philadelphia: Van Gorcum; Fortress Press.
- Worth, Roland H.** 1992. *Bible Translations: A History through Source Documents*. Jefferson, NC; London: McFarland.